

3. METODA

3.1. Sudionici

U istraživanju su sudjelovala djeca rane adolescentne dobi (ukupan raspon dobi bio je od 9 godina i 5 mjeseci do 14 godina i 9 mjeseci) koja su bila polaznici četvrtih, petih, šestih i sedmih razreda u sedam osnovnih škola u Zagrebu. Konačni uzorak sastojao se od 814 učenika. Ukupan broj učenika upisanih u 59 razrednih odjeljenja inicijalno uključenih u istraživanje bio je 1334. Za 169 učenika (12,46%) roditelji su uskratili suglasnost za sudjelovanje u istraživanju. U jednoj školi, zbog odlaska na bolovanje stručne suradnice za vrijeme provođenja istraživanja, nismo uspjeli ispitati učenike petih, šestih i sedmih razreda, već samo učenike četvrtih razreda, što je smanjilo konačni uzorak za 141 dijete. Učenici koji su polazili nastavu po posebnom programu uključeni su u istraživanje ako su to sami htjeli i dobili pristanak roditelja, ali su isključeni iz konačnog uzorka ($n = 51$). U konačan uzorak nisu ušli ni učenici koji nisu bili u školi na dan provođenja ispitivanja, oni koji su odbili sudjelovati u istraživanju iako su dobili roditeljsku suglasnost te oni koji nisu odgovorili na velik dio (više od 50%) pitanja (ukupno 159 djece). Struktura konačnog uzorka prema dobi i spolu prikazana je u tablici 1 (ukupan broj učenika u tablici je 811 jer za troje djece nedostaje podatak o spolu). U istraživanju je sudjelovalo podjednako dječaka (48,5%) i djevojčica (51,5%) te podjednako učenika četvrtog (27,1%), petog (24,4%), šestog (22,6%) i sedmog (25,9%) razreda.

Tablica 1

Struktura uzorka prema dobi i spolu

	Dječaci	Djevojčice	Svi	M_{dob} (SD)
4. razred	112	108	220	10 g. 7 mj. (4,49 mj.)
5. razred	90	108	198	11 g. 8 mj. (5,08 mj.)
6. razred	90	93	183	12 g. 8 mj. (4,55 mj.)
7. razred	101	109	210	13 g. 8 mj. (4,55 mj.)
Svi	393	418	811*	12 g. 1 mj. (14,79 mj.)

* Troje djece nije dalo podatak o spolu

Prema izvještajima djece, 67% očeva i 71% majki završilo je fakultet ili ima poslijediplomsko obrazovanje, 30% očeva i 26% majki završilo je srednju školu, a 3% očeva i isto toliko majki ima završenu samo osnovnu školu. Zbog izrazite asimetričnosti ove varijable, rezultati su dihotomizirani u kategorije srednjoškolskog ili nižeg obrazovanja te fakultetskog ili višeg obrazovanja. Obrazovanje majki i očeva bilo je u visokoj međusobnoj korelaciji ($r = ,70$, $p < ,001$) te smo za potrebe statističkih analiza formirali njihov kompozit. Taj kompozit izrazili smo kao prosječno obrazovanje oba roditelja grupirano u tri kategorije. U prvu kategoriju uvrstili smo obitelji u kojima oba roditelja imaju završenu srednju školu ili nižu razinu obrazovanja (21%), u drugu kategoriju obitelji u kojima jedan roditelj ima završen fakultet ili poslijediplomsko

obrazovanje, a drugi srednju školu (20%), dok smo u treću kategoriju uvrstili obitelji u kojima oba roditelja imaju završen fakultet ili poslijediplomsko obrazovanje (59%). Ako je dijete dalo podatak o obrazovanju za samo jednog roditelja ($n = 6$), pridijeljena mu je jedna od dviju krajnjih vrijednosti trihotomne kompozitne varijable roditeljskog obrazovanja.

Većina djece u istraživanju bili su izvrsni i vrlo dobri učenici. Podatke o školskom uspjehu prikupili smo od samih učenika, tražeći ih da napišu ocjenu iz hrvatskog jezika i opći školski uspjeh na kraju prethodne školske godine (na kraju trećeg, četvrtog, petog i šestog razreda). Podatak o općem školskom uspjehu trebali su izraziti kao prosjek svih ocjena izražen na dvije decimale. Učenici koji nisu znali prosjek ocjena na dvije decimale napisali su opći uspjeh izražen kao cijeli broj. Prema očekivanju, distribucije ocjena bile su izrazito asimetrične. Čak 81,2% učenika izvijestilo je da su prethodnu školsku godinu završili s odličnim uspjehom (prosjek svih ocjena 4,5 i više), 17,5% prošlo ih je s vrlo dobrim općim uspjehom, a svega 1,3% imalo je prosječan opći uspjeh manji od 3,49. Iz hrvatskog jezika samo je 8% učenika imalo ocjenu 2 ili 3, 25,8% imalo ih je ocjenu 4, a 66,2% ocjenu 5.

Hi-kvadrat testom utvrdili smo da djevojčice imaju bolje ocjene iz hrvatskog jezika ($\chi^2 = 19,35$, $df = 1$, $p < ,001$) i bolji opći školski uspjeh ($\chi^2 = 15,20$, $df = 1$, $p < ,001$) od dječaka. Ocjenu 5 iz hrvatskog jezika imalo je 73,3% djevojčica i 58,7% dječaka, a ocjenu 4 ili manje 26,7% djevojčica i 41,3% dječaka. Izvrstan opći školski uspjeh ostvarilo je 86,4% djevojčica i 75,6% dječaka, dok je s vrlo dobrim ili nižim općim školskim uspjehom prošlo 13,6% djevojčica i 24,4% dječaka. Za najmlađe učenike (treći razred na kraju prethodne školske godine) spolne razlike u općem uspjehu ($\chi^2 = 1,22$, $df = 1$, $p = ,270$) i ocjeni iz hrvatskog jezika ($\chi^2 = 2,95$, $df = 1$, $p = ,086$) nisu bile statistički značajne, dok su u svim starijim uzrastima djevojčice imale bolji opći školski uspjeh (vrijednosti hi-kvadrat testa na kraju četvrtog, petog i šestog razreda bile su, redom: $\chi^2 = 4,17$, $df = 1$, $p = ,041$; $\chi^2 = 7,39$, $df = 1$, $p = ,007$; $\chi^2 = 3,87$, $df = 1$, $p = ,049$) i više ocjene iz hrvatskog jezika (vrijednosti hi-kvadrat testa na kraju četvrtog, petog i šestog razreda bile su, redom: $\chi^2 = 4,95$, $df = 1$, $p = ,026$; $\chi^2 = 5,98$, $df = 1$, $p = ,014$; $\chi^2 = 6,65$, $df = 1$, $p = ,010$) od dječaka.

Utvrdili smo i statistički značajne dobne razlike u općem školskom uspjehu dječaka ($\chi^2 = 21,14$, $df = 3$, $p < ,001$) i djevojčica ($\chi^2 = 11,95$, $df = 3$, $p = ,008$), pri čemu su stariji učenici imali lošiji opći školski uspjeh. Isti trend utvrđen je i za ocjene iz hrvatskog jezika. Stariji dječaci ($\chi^2 = 21,57$, $df = 3$, $p < ,001$) i djevojčice ($\chi^2 = 14,87$, $df = 3$, $p = ,002$) imali su lošije ocjene iz hrvatskog jezika od mlađih učenika i učenica.

3.2. Instrumenti

Razumijevanje teksta

Razumijevanje teksta izmjereno je pomoću *Testa razumijevanja pri čitanju* (Rončević Zubković, 2011). Test se sastoji od tri kratka ulomka informativnog (ekspozitornog) teksta nakon kojih slijede po tri pitanja otvorenog tipa i tri pitanja višestrukog izbora. Zadatak djeteta je pročitati ulomke i potom odgovoriti na pitanja. Važno je istaknuti da su ekspozitorni tekstovi zahtjevniji i imaju drugačiju strukturu od pripo-

vjednih (narativnih) tekstova (o strukturama ekspozitornih tekstova može se pročitati u Meyer, Brandt, i Bluth, 1980 te Meyer i Freedle, 1984). Kako bismo skratili vrijeme testiranja, u ovom istraživanju koristili smo samo dva ulomka teksta. Međutim, da bismo osigurali varijabilitet rezultata, za svaki ulomak dodali smo po tri pitanja višestrukog izbora. Točne odgovore na pitanja višestrukog izbora bodovali smo s po jednim bodom. Odgovore na pitanja otvorenog tipa bodovali smo s 2, 1 ili 0 bodova. Dva boda dodjeljuju se za potpuno točan odgovor, 1 bod za djelomično točan odgovor, a 0 bodova za potpuno netočan odgovor. Maksimalan mogući rezultat na *Testu razumijevanja pri čitanju* je 24. Kako bismo provjerili pouzdanost bodovanja, za 20% po slučaju odabranih učenika odgovore na šest pitanja otvorenog tipa bodovala su po dva ocjenjivača. Korelacije između ocjena dvaju ocjenjivača za pet pitanja bile su više od ,80, dok je za jedno pitanje korelacija iznosila ,70. Za to pitanje autori ove knjige zajednički su ponovno ocijenili odgovore sve djece i konačne bodove dodijelili konsenzusom. Cronbachov alfa koeficijent za *Test razumijevanja pri čitanju* u našem uzorku bio je ,78.

Brzina dekodiranja riječi

Brzinu dekodiranja riječi izmjerili smo pomoću testa konstruiranog po uzoru na švedski *Test nizova riječi* (*Wordchains test*, Jacobson, 2001). Test sadrži 12 čestica za vježbu i 72 testne čestice. Svaka čestica sastoji se od jednog niza riječi sastavljenog od tri ili četiri riječi koje su međusobno spojene, odnosno napisane bez razmaka među njima. Zadatak djeteta je olovkom označiti granicu između riječi u nizu u određenom ograničenom vremenu. U ovom istraživanju vrijeme primjene ograničili smo na 90 sekundi. Rezultat u testu izražen je kao ukupan broj točno riješenih nizova riječi u minuti. Taj rezultat govori o brzini dekodiranja riječi. U pilot istraživanju provedenom na 19 učenika trećeg razreda osnovne škole test-retest pouzdanost rezultata u *Testu nizova riječi* za razdoblje od dva mjeseca iznosila je ,90 (Keresteš i sur., 2019).

Obiteljsko čitalačko okruženje

Upitnikom obiteljskog čitalačkog okruženja, konstruiranim u svrhu ovog istraživanja, mjerili smo tri od četiri indikatora obiteljsko-kontekstualnih čimbenika povezanih s razvojem vještina čitanja: broj knjiga koje obitelj posjeduje, roditeljske navike čitanja i stavove roditelja prema čitanju. Podaci o sva tri indikatora prikupljeni su od djece. Na skalama roditeljskih navika čitanja i stavova roditelja prema čitanju djeca iz dvoroditeljskih obitelji davala su zajedničku, prosječnu procjenu za oba roditelja, a djeca iz jednoroditeljskih obitelji procjenu za roditelja s kojim žive. Za određivanje količine knjiga koje se nalaze u djetetovu domu korišteno je pitanje preuzeto iz istraživanja PIRLS (2011). Radi se o pitanju višestrukog izbora s pet ponuđenih kategorija odgovora prikazanih u brojčanom (0-10, 11-25, 26-100, 101-200, više od 200) i slikovnom obliku (police s odgovarajućim brojem knjiga). Zadatak djeteta bio je označiti približan broj knjiga u njegovu domu, ne računajući knjige za školu, časopise i novine.

Skala roditeljskih navika čitanja sastavljena je od pet čestica osmišljenih na temelju literature (Baker i sur., 1997; Bracken i Fischel, 2008) u kojima je zadatak učenika bio procijeniti navike čitanja svojih roditelja. Učenici su trebali zaokružiti broj od 1 do

6 gdje je 1 označavalo da roditelji imaju naviku čitati određenu vrstu pisanog materijala (knjige u tradicionalnom obliku, knjige u elektroničkom obliku, novine ili časopise, vijesti u elektroničkim medijima) svaki dan, a 6 da nikad ne čitaju takav materijal. U čestici vezanoj uz čestinu odlazaka u knjižnicu, 1 je označavalo „više puta tjedno“, a 6 „moji roditelji ne idu u knjižnicu“. Čestice smo naknadno rekodirali tako da veći broj označava izraženiju, odnosno učestaliju čitalačku naviku. Rezultati provedene eksploratorne faktorske analize metodom glavnih komponenata pokazali su da su dvije čestice skale roditeljskih navika čitanja (čitanje knjiga i odlazak u knjižnicu) bile zasićene jednim faktorom, dok su tri čestice (čitanje novina i časopisa te čitanje vijesti u elektroničkom obliku i knjiga u elektroničkom obliku) bile zasićene drugim faktorom. Analiza u kojoj smo broj faktora ograničili na jedan pokazala je da se sve čestice skale mogu objasniti jednim faktorom koji objašnjava 31,72% varijance rezultata, a zasićenja čestica tim faktorom varirala su od ,29 do ,75. Stoga smo ukupan rezultat na skali roditeljskih navika čitanja formirali kao aritmetičku sredinu djetetovih odgovora na svih pet pitanja. Tako formiran rezultat može se kretati od 1 do 6, a viši rezultati govore o izraženijim čitalačkim navikama roditelja. Cronbachov alfa koeficijent za ovu skalu iznosio je ,45. Niska unutarnja konzistencija ne iznenađuje i vjerojatno odražava sklonost nekih roditelja prema čitanju određenih oblika tiskanog materijala, a nekih prema čitanju drugih vrsta materijala, zbog čega navike čitanja različitih vrsta materijala nisu u međusobno visokim korelacijama.

Skala roditeljskih stavova prema čitanju sadrži osam čestica kojima se ispituju emocionalna i ponašajna komponenta stavova. Zadatak djece bio je procijeniti stav svojih roditelja na ljestvici od 1 do 5, pri čemu 1 znači da tvrdnja uopće nije točna, a 5 da je u potpunosti točna za njihove roditelje. Sve su čestice formulirane tako da izražavaju pozitivan stav prema čitanju, osim čestice „*Moji roditelji radije gledaju televiziju nego čitaju*“, koja je naknadno rekodirana. Eksploratorna faktorska analiza metodom glavnih komponenata pokazala je da su čestice skale stavova roditelja prema čitanju zasićene s dva faktora. Pet čestica koje su bile zasićene prvim faktorom odnosi se na roditeljska vjerovanja o čitanju koja čine emocionalnu komponentu stava (npr. „*Moji roditelji vole čitati*“), a ostale tri čestice, zasićene drugim faktorom, odnose se na roditeljsko poticanje djece na čitanje, što je ponašajna komponenta stava (npr. „*Roditelji mi govore kako je čitanje važno*“). Naknadnom analizom provedenom uz jedan zadani faktor pokazalo se da se sve čestice skale roditeljskih stavova prema čitanju mogu dobro objasniti i jednim faktorom koji objašnjava 39,98% varijance rezultata. Zasićenja čestica tim faktorom kretala su se od ,34 do ,77. Stoga je ukupan rezultat na skali formiran kao aritmetička sredina djetetovih odgovora na svih osam pitanja. Tako formiran rezultat može se kretati u rasponu od 1 do 5, pri čemu viši rezultati govore o pozitivnijim stavovima roditelja prema čitanju. Pouzdanost za skalu roditeljskih stavova prema čitanju, određena Cronbachovim alfa koeficijentom, bila je ,77.

Motivacija za čitanje

Motivacija za čitanje ispitana je primjenom 12 čestica preuzetih iz upitnika *Reading Motivation Questionnaire* (RMQ, Schiefele i Schaffner, 2016). RMQ se sastoji

od 34 čestice raspoređene u sedam dimenzija, odnosno skala: čitanje iz znatiželje i želje za znanjem; uključenost, odnosno zaokupljenost čitanjem; čitanje radi postizanja dobrih ocjena; čitanje zbog natjecanja, odnosno da bi se ostvarili bolji rezultati u usporedbi s drugim učenicima; socijalno priznanje, odnosno čitanje da bi se dobila pohvala drugih; čitanje u svrhu regulacije emocija; čitanje u svrhu smanjivanja dosade. Tih sedam skala grupira se u tri faktora višega reda: intrinzičnu motivaciju (obuhvaća skale znatiželje i uključenosti), ekstrinzičnu motivaciju (obuhvaća skale ocjena, natjecanja i društvenog priznanja) i faktor čitanja u svrhu regulacije emocija i ponašanja (obuhvaća skale regulacije emocija i oslobađanja od dosade). Iako je u validacijskom istraživanju model s tri faktora višeg reda najbolje pristajao podacima, faktori intrinzične motivacije i čitanja u svrhu regulacije emocija i ponašanja visoko su međusobno korelirali (korelacija latentnih faktora bila je ,82) i model s dva faktora višeg reda, intrinzičnom i ekstrinzičnom motivacijom, također je bio prihvatljiv (Schiefele i Schaffner, 2016).

Za potrebe ovog istraživanja upitnik RMQ u cijelosti smo preveli s engleskog na hrvatski jezik, ali smo ga prije primjene skratili, želeći dobiti kratku i jednostavnu mjeru globalnih faktora intrinzične i ekstrinzične motivacije za čitanje. U našu verziju upitnika uključili smo šest čestica koje sadržajno najizravnije ispituju intrinzičnu (dvije iz skale znatiželje i četiri iz skale uključenosti) i šest koje najizravnije ispituju ekstrinzičnu motivaciju za čitanje (dvije iz skale ocjena i četiri iz skale društvenog priznanja). Primjer čestice intrinzične motivacije je *Čitam zato što su mi neke teme uzbudljive*, a čestice ekstrinzične motivacije *Čitam zato što je to važno za moj uspjeh u nekim školskim predmetima*. Kao i u originalnom upitniku, sudionici su svoje odgovore davali na skali od 1 (uopće nije točno) do 4 (u potpunosti točno), no u verziji upitnika korištenog u našem istraživanju skala je vizualno prilagođena mlađim učenicima. Prilagođavanje se sastojalo u tome da su čestice, odnosno tvrdnje, otisnute u sredini papira te se neslaganje s tvrdnjom označavalo na lijevoj, a slaganje s tvrdnjom na desnoj strani od tvrdnje. Učenici su prvo trebali odlučiti je li tvrdnja za njih točna ili netočna, a zatim je li malo ili potpuno točna, odnosno netočna. Ako je tvrdnja za njih bila malo točna, odnosno malo netočna, trebali su zaokružiti mali x, a ako je bila potpuno točna, odnosno potpuno netočna, veliki X s odgovarajuće strane rečenice.

Eksploratorna faktorska analiza odgovora na *Upitniku motivacije za čitanje* provedena metodom glavnih komponenata rezultirala je s tri izlučena faktora. Prvi faktor sastojao se od čestica koje ispituju intrinzičnu motivaciju. Čestice vezane uz ekstrinzičnu motivaciju grupirale su se u dva faktora pri čemu se treći faktor sastojao od čestica vezanih uz motivaciju za poboljšanje školskog uspjeha. Ponovljena faktorska analiza sa zadana dva faktora potvrdila je očekivanu dvofaktorsku strukturu s grupiranjem čestica u faktore intrinzične i ekstrinzične motivacije. Nakon provedene Varimax rotacije, faktorom intrinzične motivacije objašnjeno je 23,27%, a faktorom ekstrinzične motivacije 22,03% varijance rezultata. Faktorska zasićenja za faktor intrinzične motivacije kretala su se u rasponu od ,60 do ,76, a za faktor ekstrinzične motivacije u rasponu od ,55 do ,74. Stoga su na temelju odgovora u *Upitniku motivacije za čitanje* formirana dva rezultata, jedan za intrinzičnu, a drugi za ekstrinzičnu motivaciju za čitanje. Oba rezultata formirana su kao prosjek odgovora na odgovarajuće čestice i mogu se kretati u rasponu od 1 do 4, pri čemu viši rezultati označavaju izraženiju motivaciju

za čitanje. Pouzdanost skale intrinzične motivacije mjerena Cronbachovim alfa koeficijentom iznosi ,76, a skale ekstrinzične motivacije ,74.

Navike čitanja

Upitnik navika čitanja konstruiran je prilagodbom instrumenata korištenih u dosadašnjim istraživanjima (Duncan i sur., 2016; Pfost i sur., 2013), pri čemu u naš instrument nismo uključili vrste tekstova za koje se u prijašnjim istraživanjima pokazalo da ih čita mali postotak učenika (na primjer poezija i stripovi) i one koji (još) nisu popularni u Hrvatskoj (na primjer Twitter). S druge strane, uključili smo televizijske titlove, koji su u značajnoj mjeri prisutni u hrvatskim televizijskim programima, budući da se strane serije i filmovi u Hrvatskoj, za razliku od nekih drugih zemalja, rijetko sinkroniziraju. *Upitnik navika čitanja* mjeri koliko su vremena u proteklom tjednu učenici izvan škole proveli čitajući različite vrste tekstova. Učenici su na skali od 5 stupnjeva (1 = nisam to radio/la; 2 = manje od 30 minuta; 3 = 30 minuta do 1 sat; 4 = 2 sata; 5 = 3 sata ili više) procjenjivali koliko su sati proveli čitajući tekstove u tradicionalnom (4 čestice) i digitalnom (6 čestica) obliku. Tekstovi u tradicionalnom obliku uključuju priče i romane, poučne knjige, časopise te školske udžbenike, a digitalne vrste tekstova titlove na televiziji, internetske portale, pretraživanje pojmova na internetu, dopisivanje, društvene mreže i upute u digitalnim igricama.

Eksploratornom faktorskom analizom metodom glavnih komponenata utvrđena su dva faktora u podlozi dobivenih rezultata. Prvi faktor odnosi se na navike čitanja tekstova u digitalnom obliku i njime je nakon Varimax rotacije objašnjeno 26,90% varijance. Drugi faktor objašnjava dodatnih 17,59% varijance i odnosi se na navike čitanja tekstova u tradicionalnom obliku. Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije (Cronbachov alfa koeficijent) za skalu čitanja tekstova u digitalnom obliku iznosi ,73, a za skalu čitanja tekstova u tradicionalnom obliku ,53. Niža pouzdanost skale čitanja tekstova u tradicionalnom obliku vjerojatno odražava sklonost neke djece čitanju određenih vrsta tradicionalnih tekstova (npr. poučnih knjiga), a druge djece čitanju drugih vrsta tradicionalnih tekstova (npr. priča i romana), zbog čega korelacije između čestica kojima se ispituje količina čitanja različitih tekstova u tradicionalnom obliku nisu visoke. Drugim riječima, djeca koja puno vremena provode čitajući jednu vrstu tekstova ne moraju nužno biti i ona koja puno vremena provode čitajući druge vrste tekstova, no u ukupnoj mjeri količine čitanja bilo je važno zadržati čitanje različitih materijala, zbog povećanja sadržajne valjanosti mjere. Drugi autori također izvještavaju o nižoj unutarnjoj konzistenciji upitnika kojima se mjeri količina čitanja. Primjerice, u istraživanju koje je proveo Lau (2009) Cronbachov alfa koeficijent bio je ,47.

Poznavanje naslova knjiga (izloženost literaturi)

Zadatak poznavanja naslova knjiga, kao mjera djetetove izloženosti literaturi, sastavljen je po uzoru na slične instrumente koji se koriste u inozemnim istraživanjima (Stanovich i West, 1989). Sastojao se od liste s deset književnih naslova, različitih za svaku dob, od kojih je pet bilo stvarnih, a pet izmišljenih. Stvarni naslovi izabrani su iz proširenog popisa lektire za određeni razred, navedenog u aktualnom *Nastavnom*

planu i programu za osnovnu školu (Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, 2013). Zadatak učenika bio je označiti (zaokružiti) uz svaki naslov je li stvaran ili izmišljen. Kako bi se izvršila korekcija zbog mogućnosti slučajnog pogađanja i individualnih razlika u sklonosti pogađanju, ukupni rezultat formiran je kao zbroj točnih odgovora umanjen za broj izmišljenih naslova koji su označeni kao stvarni. Cronbachovi alfa koeficijenti bili su niski (,44 za 4. razred; ,15 za 5. razred; ,47 za 6. razred i ,32 za 7. razred), što je očekivano s obzirom na prirodu mjerenog konstrukta i činjenicu da su različite knjige međusobno nezavisno štivo te da poznavanje (naslova) jedne knjige ne ovisi o poznavanju (naslova) drugih knjiga. Ipak, unatoč niskoj unutarnjoj konzistenciji instrumenta opravdano je izračunati ukupan rezultat, jer bez obzira na međusobnu nepovezanost različitih (naslova) knjiga, poznavanje većeg broja naslova govori o većoj izloženosti djeteta literaturi, koja je predmet mjerenja ovog instrumenta.

Poznavanje značenja riječi (bogatstvo rječnika)

Zadatak poznavanja značenja riječi, odnosno bogatstva rječnika konstruirali smo za potrebe ovog istraživanja. Svi su učenici, neovisno o svojoj dobi, rješavali isti zadatak, odnosno određivali značenje istih riječi, kako bismo mogli izravno ispitati dobne razlike u bogatstvu rječnika. Riječi koje su korištene preuzete su iz udžbenika prirode i društva za četvrte razrede te udžbenika povijesti za pete, šeste i sedme razrede, pri čemu smo izabrali samo riječi koje su u općoj upotrebi, a izostavili stručne izraze. Udžbenike iz ovih predmeta odabrali smo zato što obrađuju širok spektar tema vezanih uz različita područja života, kao što su umjetnost, kultura, prirodne pojave, gospodarstvo, politika i ratovi. Preliminarna verzija zadatka uključivala je po deset izraza iz svakog od četiri udžbenika. Uz svaki od tih četrdeset pojmova ponuđeno je po pet riječi, od kojih je jedna sinonim zadanoj riječi, a ostale su distraktori. Distraktori su u većini slučajeva birani prema fonološkoj sličnosti sa zadanom riječi ili po zajedničkom kontekstu u kojem se te riječi pojavljuju (primjerice, za zadanu riječ „prosvjeta“ ponuđeni odgovori bili su: a) mudrost, b) osvjetljenje, c) školstvo, d) posveta i e) prosvjed). Zadatak učenika je uz svaku zadanu riječ označiti riječ koja joj je, od pet ponuđenih riječi, najbliža po značenju. U konačnu verziju zadatka uvršteno je dvadeset čestica izabranih konsenzusom autora ove knjige. Ta je verzija prošla dodatnu provjeru sveučilišne profesorice lingvistike te je, uz manje izmjene, primijenjena u istraživanju. Na prikupljenim podacima proveli smo analizu glavnih komponenata u kojoj smo, zbog pretpostavke o jednodimenzionalnosti instrumenta, broj ekstrahiranih komponenti ograničili na jedan. Izlučena komponenta objasnila je ukupno 17,61% varijance rezultata, a zasićenja čestica tom komponentom kretala su se od ,21 do ,56, pri čemu su za samo tri čestice bila manja od ,3. Budući da je analiza glavnih komponenata potvrdila očekivanu jednodimenzionalnu strukturu zadatka poznavanja značenja riječi, rezultat u zadatku formiran je kao zbroj točno riješenih riječi. Maksimalno moguća vrijednost ukupnog rezultata je 20. Cronbachov koeficijent unutarnje konzistencije bio je ,74.

Poznavanje gramatike

Zadatak poznavanja gramatike također je konstruiran za potrebe ovog istraživanja, na temelju *Gramatike hrvatskoga jezika* (Težak i Babić, 1992). Prvo smo proučili osnovne gramatičke pogreške koje su česte u svakodnevnom razgovoru i koje se obrađuju u okviru gradiva hrvatskoga jezika kao školskog predmeta. Zatim smo za te najčešće gramatičke izazove u hrvatskome jeziku konstruirali 54 rečenice, pri čemu su neke bile gramatički neispravne, a neke ispravne. Dogovorom autora ove knjige i uz konzultacije sa sveučilišnom profesoricom lingvistike odabrano je konačnih dvadeset rečenica koje su obuhvatile različite aspekte gramatičkog znanja. Deset rečenica sadržavalo je gramatičku pogrešku (npr. *Lucija je kći od Sanje.*), a deset je bilo gramatički ispravno (npr. *Tko li ovo piše mome djedu?*). Ispravne i pogrešne rečenice u instrumentu su raspoređene po slučaju. Zadatak učenika bio je zaokružiti slovo *T* uz rečenice koje su, po njihovu mišljenju, gramatički točne te slovo *N* uz one za koje su mislili da su gramatički netočne. Za rečenice koje su označili kao gramatički netočne učenici su trebali označiti (podcrtati) i dio rečenice koji je gramatički pogrešan. Za točan odgovor davan je jedan bod, a za netočan nula bodova. Za rečenice napisane gramatički netočno jedan bod dobivao se samo za potpuno rješenje, odnosno ako je uz zaokruženo slovo *N* bio označen (podcrtan) dio rečenice koji je gramatički pogrešan. Ako je samo bilo zaokruženo slovo *N*, a neispravan dio rečenice nije bio podcrtan ili je bio podcrtan neodgovarajući dio rečenice, bodovi nisu dodijeljeni. Svi su učenici procjenjivali gramatičku točnost istih rečenica, kako bismo mogli izravno ispitati dobne razlike u poznavanju gramatike. Eksploratornom analizom glavnih komponenata provedenom na prikupljenim podacima izlučeno je osam faktora sa svojstvenim vrijednostima većim od 1. Razmjerno velik broj faktora koji su u podlozi varijance poznavanja gramatike očekivan je s obzirom na heterogenost gramatičkih znanja koja smo ispitivali (gramatičko ustrojstvo rečenice, posvojne zamjenice, formiranje pridjeva, upotreba pomoćnih glagola i drugo), no izlučene faktore nije bilo moguće jednoznačno interpretirati. Stoga smo, unatoč faktorskoj heterogenosti odgovora, konačan rezultat u zadacima poznavanja gramatike formirali kao zbroj točnih odgovora. Analiza glavnih komponenata s jednim zadanim faktorom pokazala je da prva glavna komponenta objašnjava 11,60% ukupne varijance rezultata, pri čemu su zasićenja svih čestica tom komponentom bila pozitivna i kretala su se u rasponu od ,08 do ,54. Cronbachov alfa koeficijent bio je ,55 što je niže od preporučene vrijednosti ,70, ali očekivano i prihvatljivo kad se radi o heterogenim konstruktima kakav je poznavanje gramatike.

Demografski podaci

U kratkom *Upitniku o demografskim podacima* učenici su odgovarali na pitanja o svojoj dobi u godinama i mjesecima, spolu, razredu i nazivu škole koju pohađaju te ocjeni iz hrvatskog jezika i općem uspjehu na kraju prethodne školske godine. Opći uspjeh trebali su izraziti kao prosjek svih ocjena izračunat na dvije decimale, a ako nisu znali taj podatak upisali su samo ocjenu (cijeli broj) s kojom su završili prethodni razred. Učenici su odgovorili i na pitanja o razini obrazovanja roditelja, zasebno majke i oca. U tim pitanjima mogli su zaokružiti jedan od četiri ponuđena odgovora: nije završio/la osnovnu školu, osnovna škola, srednja škola/gimnazija, fakultet ili više.

3.3. Postupak

Istraživanje je provedeno prema transversalnom nacrtu, uz četiri dobne skupine sudionika (učenici četvrtog, petog, šestog i sedmog razreda). Podaci su prikupljeni u svibnju 2017. godine. Prije početka istraživanja dobivene su suglasnosti za njegovu provedbu od Etičkog povjerenstva Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske.

Prvi korak u provedbi istraživanja bio je izbor škola. Uzorak izabranih škola je prigodan, ali obuhvaća škole iz različitih dijelova Zagreba. Ravnatelje/ice i stručne suradnike/ce izabranih škola kontaktirali smo telefonskim i pismenim putem i zamolili ih za suradnju. Sve kontaktirane škole pristale su sudjelovati u istraživanju i pružiti potrebnu organizacijsku pomoć. U školama s jednim ili dva razredna odjeljenja u generaciji u istraživanje smo uključili sva razredna odjeljenja, dok su u školama s tri ili više razrednih odjeljenja u generaciji stručni suradnici po slučaju izabrali dva do tri odjeljenja koja su uključena u istraživanje. Na ovaj način nastojali smo osigurati podjednaku zastupljenost djece iz različitih dijelova grada u konačnom uzorku. U ukupnom uzorku udio učenika iz šest škola u kojima je istraživanje provedeno prema planu varira od 11,1% do 28%, dok je udio učenika iz škole u kojoj smo ispitali samo učenike četvrtog razreda 3,6%.

Škole su prosljedile pisanu obavijest o istraživanju i obrazac suglasnosti roditeljima djece izabranih razrednih odjeljenja. Za uključivanje djeteta u istraživanje tražena je pasivna suglasnost roditelja. To znači da roditelji koji su dopustili djetetovo sudjelovanje u istraživanju nisu trebali potpisati i vratiti u školu obrazac koji su dobili, dok su roditelji koji nisu bili suglasni s djetetovim sudjelovanjem u istraživanju o tome trebali izvijestiti istraživače vraćanjem potpisanog obrasca u školu. Nakon prikupljenih informacija o roditeljskoj suglasnosti, stručni suradnici u školama sastavili su raspored ispitivanja djece. Djeca su ispitana grupno, na razini razrednog odjeljenja. Sa svakim razrednim odjeljenjem ispitivanje je trajalo dva školska sata. Ukupno su ispitana 53 razredna odjeljenja, a broj ispitane djece po odjeljenju varirao je od 6 do 26.

Podatke su prikupljali uvježbani ispitivači (autori ove knjige) uz pomoć učitelja i/ili stručnih suradnika u školi te pomoćnih ispitivača (studenata psihologije). U svakom razrednom odjeljenju za vrijeme ispitivanja bio je prisutan jedan glavni i najmanje jedan pomoćni ispitivač. Djeci je na početku ispitivanja objašnjena svrha istraživanja i rečeno im je da je njihovo sudjelovanje dobrovoljno te da, unatoč tome što su im roditelji dopustili sudjelovati u istraživanju, ne moraju ispunjavati instrumente ako to ne žele. Nekoliko djece odbilo je sudjelovati u istraživanju te su ih pomoćni istraživači vratili na nastavu. Prije primjene instrumenata ispitivači su osigurali privatnost rješavanja zadataka i odgovaranja na pitanja odgovarajućim razmještajem sjedenja u klupama i razmakom među djecom. Primjena instrumenata bila je grupno vođena. Djeca su instrumente ispunjavala anonimno. Instrumenti su u svim odjeljenjima primijenjeni istim redoslijedom: *Nizovi riječi*, *Razumijevanje teksta*, *Rječnik*, *Poznavanje naslova knjiga*, *Poznavanje gramatike*, *Motivacija za čitanje*, *Navike čitanja*, *Obiteljsko čitalačko okruženje* i *Opći podaci*. Takav redoslijed se u probnoj primjeni instrumenata pokazao optimalnim za održavanje pažnje i motivacije. Ispitivači su u svakom trenutku

bili otvoreni za pitanja koja su djeca imala i za pomoć pri ispunjavanju instrumenata ako je bila potrebna.

Po završetku istraživanja i obrade podataka, djeci, roditeljima, učiteljima i stručnim suradnicima pružili smo povratne informacije o rezultatima istraživanja, uz praktične savjete o mogućnostima poticanja čitalačkih vještina u ranoj adolescenciji unutar obiteljskog i školskog konteksta. Djeca su povratne informacije dobila putem letka, roditelji putem predavanja koja su na roditeljskim sastancima održali autori knjige, a učitelji i stručni suradnici putem predavanja koja su na vijećima učitelja održale prve dvije autorice knjige. Stručne suradnike u školama zamolili smo da letke podijele svim učenicima od 4. do 8. razreda, neovisno o tome jesu li sudjelovali u istraživanju. Zbog organizacijskih teškoća, predavanja za roditelje nisu održana u tri, a za učitelje i stručne suradnike u četiri škole. Ukupno je održano 12 predavanja za roditelje te tri predavanja za učitelje i stručne suradnike.